

JONATHAN LITTELL,

DE WELWILLENDEN

Vertaald door Jeanne Holierhoek en Janneke van der Meulen. (De Arbeiderspers, Amsterdam 2008)
978 blz., prijs € 45,-

'Want kijk, de mensen praten altijd wel over de joden enzo, maar de Duitsers waren ook geen lieverdjes hoor!' Dit is een citaat uit *Het Bijbelverhaal* van cabaretier Hans Teeuwen. Ik moest eraan denken toen ik net was begonnen in *De Welwillenden*.

Deze historische roman over de ervaringen van SS-officier Max Aue aan het Oostfront en bij de massavernietiging van joden verscheen in 2006 in Frankrijk en sloeg in als een bom. Het is de omkering van perspectief dat dit boek zo controversieel maakt. Het relaas van een overlevende is beklemmend, maar nog altijd door de ogen van een onschuldig slachtoffer. Nu is de schrijver in de huid gekropen van een dader en dat geeft de lezer een ongemakkelijk gevoel. Zeker als je merkt dat je Aue soms wel begrijpt of zelfs met hem meeleeft. Om het verschrikkelijke cliché te gebruiken: ook Max Aue blijkt een mens te zijn.

Motieven van daders

Getuigenissen van de Shoah kennen we vrijwel enkel vanuit het perspectief van de overlevenden. Actieve deelnemers aan het naziregime spreken zich over het algemeen niet uit. Behalve gevoelens van schuld en schaamte speelt daarbij vanzelfsprekend mee dat betrokkenheid bij volkenmoord strafbaar is. Een dader die be-

kent, zal direct voor de rechter moeten verschijnen.

In die hoek moeten we het dan ook zoeken als we iets willen weten over de motieven van oud-nazi's. In 1946 bevroeg psycholoog Leon Goldensohn namens het internationale tribunaal in Neurenberg de nazi-kopstukken die terecht stonden. In de verslagen lees je bij sommigen heel duidelijk terug welke beweegredenen zij hadden, maar het blijven de verhalen van hooggeplaatste lieden. Vaak deden zij hun werk vanuit Berlijn of een andere comfortabele plek, verwijderd van het front en de gruweligheden.

Het proces tegen Eichmann toont de bureaumoordenaar: een ambtenaar die iedere morgen naar zijn werk gaat om verder te puzzelen aan het logistische plan bij het oplossen van het 'Jodenvraagstuk'. Behalve ijver en plichtsbesef had Eichmann daar weinig andere motieven voor. Zo alledaags was het kwaad volgens Hannah Arendt in haar boek over het proces in 1961. Dat maakt de schuldvraag ook zo moeilijk. Tot op welk punt is

men direct en actief betrokken bij volkerenmoord en vanaf waar kan je zeggen dat iemand slechts zijn werk deed? En als dat al vast te stellen zou zijn, vinden de daders zichzelf dan ook schuldig? Hoeveel gewillige beulen waren er in het Derde Rijk?

Juist en noodzakelijk

Max Aue is dus een welwillende. Hij heeft nergens spijt van, zegt hij in de proloog, hij deed slechts zijn werk. Ook dat is volgens hem een kenmerk van een totale oorlog: 'burgers bestaan niet meer, en het enige verschil tussen een joods kind dat is vergast of doodgeschoten en een Duits kind dat is omgekomen door brandbommen, is de toegepaste methode;...maar in beide gevallen meende de man of meenden de mannen die hen doodden, dat wat zij deden juist en noodzakelijk was; als zij zich vergisten, wie trefte dan schuld?' (p. 26)

Aue stelt verslagen op en is daardoor meestal toeschouwer. Hij rapporteert over het 'Judenrein' maken van de door de Duitsers veroverde gebieden aan het Oostfront en beschrijft

tot in detail het verloop van massa-executies. Later zal hij ook getuige zijn van wat zich in Auschwitz afspeelde. Soms doet Aue mee aan slachtingen. Zoals in Kiev, waar in korte tijd tienduizenden joden vermoord dienden te worden. Aue overziet de afgraving waar de joden in moeten afdalen waarna zij doodgeschoten worden. Hij walgt ervan en treedt buiten zichzelf als hij een jonge SS'er ziet die met een demonische lach om zich heen aan het schieten is. Aue neemt het geweer over en schiet zelf. Eerst nog gericht, maar later als een waanzinnige in het wilde weg, totdat iemand hem weer aflost. Aue moet huilen bij wat hij ziet en doet, geeft over en krijgt last van zijn maag. Toch weet hij tegelijkertijd een joodse boekbinder te vinden die zijn rapport over de *Grosse Aktion* met ambachtelijke precisie in een leren omslag bindt. Zijn meenderen zijn verguld met de mooie weergave en Aue krijgt promotie.

Gefascineerd door beulen

De Welwillenden is een roman maar Max Aue is een van de weinige verzonden personages. Littell deed uitvoerig onderzoek in oorlogsarchieven, rechtbankverslagen en reisde naar Stalingrad, Kiev en Charkov. Na lezing kwamen historici tot de conclusie dat de grote lijn van het verhaal, op enkele details na, juist is weergegeven. Het feit dat Aue een creatie van de schrijver is, droeg bij aan de discussie rondom dit boek. Was het niet dubieus dat Littell zich schijnbaar zo makkelijk in de gedachten van een oorlogsmisdadiger kon verplaatsen? In een

interview met Pieter Steinz voor *NRC Handelsblad* (nov. 2008) zegt Littell daarover: 'Als mens ben ik meer geïnteresseerd in slachtoffers dan in beulen. Ik heb zeven jaar gewerkt voor humanitaire organisaties, waaronder slachtoffers van oorlog en aids in voormalig Joegoslavië, Tsjetsjenië en Congo. Als schrijver ben ik meer gefascineerd door de beulen; niet door degenen die moorden uit vrije keuze, maar door de moordenaars die nooit van plan waren dat te worden.' Claude Lanzmann's film *Shoah* en beelden

van de Vietnamoorlog waren voor hem een belangrijke bron van inspiratie.

Als boek heeft *De Welwillenden* een vreemd soort aantrekkingskracht. Er staan de meest gruwelijke dingen in, het verhaal wordt vaak onderbroken door filosofisch-wetenschappelijke terzijdes die tientallen pagina's lang zijn en af en toe beschrijft Aue een van zijn duistere visioenen. Desondanks fascineert het boek en is het de beproeving van de bijna duizend pagina's meer dan waard.

Jonathan De Welwillenden Littell

roman

